

МОВА – ХАРАКТЕР - ІДЕЯ

Порівняльний аналіз п'єс Ж.-Б.Мольєра «Міщанин-шляхтич» та «Мина Мазайло» М. Куліша

8 клас

Епіграф до уроку: «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь»

Т.Г.Шевченко

Мета уроку: провести порівняльний аналіз п'єс Ж.-Б.Мольєра та М.Куліша; простежити мовні особливості комедій; з'ясувати засоби створення комічного; формувати навички порівняльного аналізу драматичних творів; виховувати любов до рідної мови, свого народу.

Обладнання: тексти комедій, ілюстрації до п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич», портрет Миколи Куліша, виставка творів письменників, порівняльна таблиця.

План уроку

1. Оголошення теми, епіграфа, мети уроку.
2. Вступне слово вчителя.
3. Інсценування уривка з п'єси «Міщанин-шляхтич» (ява І з 2 дії).
4. Аналіз мовних особливостей п'єси «Міщанин-шляхтич».
5. Аналіз мовних особливостей п'єси «Мина Мазайло».
6. Складання порівняльної таблиці.
7. Підсумки уроку.
8. Домашнє завдання.

Хід уроку

Оголошення теми, вступне слово вчителя.

Завершальним етапом аналізу п'єси Ж.-Б.Мольєра «Міщанин-шляхтич» буде зіставлення її з п'єсою українського письменника, з творчістю якого ви познайомитесь пізніше на уроках української літератури. Микола Куліш — великий драматург доби українського «фрозстріляного» відродження. Доля подарувала Кулішеві прожити лише 45 років, залишивши йому на творчість тільки 10. Востаннє обізвавшись з політичного ізолятора Соловків 15 червня 1937 року, Микола Куліш зник назавжди. Його було розстріляно 3 листопада 1937 року разом із групою діячів української культури на Секірній горі...

Доля його чимось схожа на долю Мольєра, хоча письменники жили в різні часи. Висока ерудиція, жадоба знань, покликання актора, важкий шлях до сцени; звинувачення у виступі проти моралі, релігії; заборона постановки «Гартюфа», смерть на сцені... Все це спіткало в житті великого Мольєра. Ім'я Куліша було надовго викреслене зі списків українських літераторів. Обидва письменники вболівали за долю свого народу, своєї культури. Чесність, відвертість, щирість — ось що об'єднує цих зовсім різних, на перший погляд, авторів. Перегорнемо разом сторінки їхніх творів.

Ж.-Б. Мольєр

М. Куліш.

Інсценування за п'єсою Мольєра «Міщанин-шляхтич» (2 дія, ява 1).

Аналіз мовних особливостей п'єси «Міщанин-шляхтич».

Покажіть, як у репліках учителів розкривається суть пана Журдена (зчитуються окремі репліки із бесіди вчителів).

Учитель музики. «Він справді нічогосінько не тямить, зате добре платить, а це тепер найголовніше».

Учитель танців. «Оплески мене хвилюють. На мою думку, ніщо не може зрівнятися з такою нагородою за працю, а похвала досвідчених людей — найвища насолода».

Учитель музики. «Розуміння мистецтва в нього в гаманці, а похвала його — червінці, і цей міщанин-неук, як бачите, платить нам далеко краще»...

Учитель танців. «Я хотів би, щоб він при своїх достатках хоч трохи виховав свій смак». Які слова у яві 2-й 1 дії підтверджують, що Журден не обізнаний із тонкощами музики та танців? Чи має він смак?

2. За що він цінує речі? У чому полягає комізм сцени з новим халатом?

3. Про що свідчить бесіда з філософом? Як Мольєр засобами фонетики створює комічну ситуацію?

4. Читання 9 яви 2 дії. За рахунок чого виникає комізм? Яку роль відіграють титули?

5. Проаналізуйте мову пана Журдена у репліці із яви 19-ої 3 дії. Чи може він зв'язно висловлюватися?

6. Якої мети досягає автор словотворенням слів на «судаваній турецькій мові»?

7. Як характеризує Журдена вживання суміші із турецько-французької мови? (4 ява, 5 дія)

8. Про що свідчить паралельне розміщення фраз у явах 9-10-й 3 дії? У чому полягає комізм?

9. Дайте загальну мовну характеристику іншим персонажам. Доведіть, що мова героя дає йому найкращу «візитну картку».

Висновки учнів.

Учителі знають справжню ціну пану Журдену. Так, із їхніх реплік постає людина-нікчема, яка «нічогосінько не тямить», але має гроші, хоч не має смаку. В їхні слова Мольєр вкладає полеміку, що ж головне для творчої людини — гроші чи духовність.

Журден зовсім не знає специфіки музики, не розбирається в танцях. Про це свідчать його висловлювання: «Ви покажете мені ваш легенький **жарт**? Ну, той... Чи як там по-вашому? Ваш **пролог чи діалог** із співками і танцями?» Він не має смаку, бо не може оцінити прослухане і побачене: «Оце й усе?... До ладу підбрано... ще й вирази такі ловкенькі... І знову пастухи?»... Але він володіє практичним розумом, хитрістю. Речі він цінує не за їхню красу, користь, а за можливість з їхньою допомогою увійти у вище товариство (ситуація із квітками головками вниз).

Його неуктво виявляється впродовж бесіди з філософом. З жодною із наук Журден не знайомий, його лякають зарозумілі слова та терміни, він не бачить різниці між віршами та прозою. І лише в орфографії він вбачає сенс. Мольєр змальовує комічну ситуацію із вимовою звуків, використовуючи мову як засіб для створення комічного.

У яві 9-й 2 дії комізм створюється за допомогою вживання титулів лакеєм, надмірним «підвищенням» Журдена від «шляхетного пана» до «вашої світлості». Тут також викривається плазування слуг. Підлабузником виступає і Дорант, бо його основна мета — видурити у Журдена гроші.

Ява 19-а 3 дії говорить про те, що Журден не вміє зв'язно висловлюватися, а у кінці п'єси він під впливом «турецької церемонії» взагалі переходить на незрозумілу «турецько-французьку» мову і підводить ризик: «Ясніше висловитися не можу». Журден не знає жодної мови, навіть — рідної французької, його мовлення збіднене і спрощене.

Але найвищого ступеня комізм досягає у зображенні вигаданої турецької мови. Тут автор сягає вершин словотворчої майстерності. Він уживає як реальні слова, так і неіснуючі типу «мамамуші». Мольєр викриває сліпе захоплення знати чужою мовою, чужими звичаями, забуття свого.

Не менш цікавою є мовна характеристика інших персонажів. Так, у «двобой» Люсіль-Клеонт, а також у репліках іншої пари Ков'єль-Ніколь використаний цікавий прийом — паралельне вживання фраз, комічних за змістом та побудованих за принципом різкого контрасту: високе-низьке, позитивне-негативне.

Мова пані Журден теж подається за принципом контрасту. Вона жива, народна, і хоч інколи груба й неестетична, проте — завжди правдива і невимущена. Пані Журден уособлює здоровий глузд, котрого немає у її чоловіка. Мова героїні стає яскравим засобом розкриття її характеру.

Мова графа Доранта надмірно насичена високими словами та зворотами, вона не щира, як і сам Дорант. Літературно правильною мовою говорить Клеонт. Автор підкреслює його розум і мудрість. Справжня народна мова у Ков'єля та Ніколь. Вона виявляє дотепність, кмітливість, практичність та простоту людей із низів на противагу буржуазії та дворянству.

Аналіз мовних особливостей п'єси «Мина Мазайло»

1. Як у тексті п'єси відображається ставлення до рідної мови Мина, Мокія, Улі та інших? Яке значення має текст телеграми?

2. Які прийоми використовує Куліш для показу краси та милозвучності української мови?

3. Як Куліш сміється над суржилом?

4. Як засобами фонетики передається комізм у перетворенні Мина на «росіянина»? Яким прийомом користується автор? (читається сцена уроку, 6 епізод 2 дії)

5. Яке значення має вибір Миною прізвища? Які словотворчі та інші засоби вживає автор?

6. Які протиріччя виявила дискусія? Хто із учасників дискусії найбільше вболіває за мову, за долю українського народу? Яка позиція комсомольців?

7. Як показана автором радість Мазайла та його милування новим прізвиськом? Чому ця радість передчасна?
8. Яке значення має введення у текст твору українських пісень, поезії?
9. Які мовні засоби в п'єсі Куліша нагадують п'єсу «Міщанин-шляхтич»?
10. В чийх словах звучить гімн українській мові? Які почуття вкладає Мокій у слова: «Я — українець»?

Висновки учнів.

Одна з головних проблем у творі — це ставлення до рідної мови, пам'яті предків, пробудження національної свідомості. Мина зневажає рідну мову, він хоче знайти вчительку, котра навчила б його російській мові. На протигагу йому, Мокій, його син, любить і плекає рідну мову. Мока палкий патріот, любить свій народ, його традиції і готовий передати цю любов Улі. Уля непевна у ставленні до мови, але вона під впливом Мокія закохується у неї. Мати і Рина не хочуть і слухати про українську мову. Рина до того ж готова пристосуватися до обставин, зіграти у щиру любов, і цим вона дуже нагадує графа Доранта із комедії Мольєра.

На початку п'єси вони складають телеграму до Курська. Остаточний текст телеграми дає можливість відчутти, наскільки збіднена їхня мова: «Курськ, Коренний, 36. Катастрофа. Мока українець. Приїзди. Лина. Негайно приїзди».

Автор змальовує красу і милозвучність рідної мови різними засобами: зіставленням українських слів з російськими: бринить — звучит; показом багатотонності: говорити, казати, мовити, балакати, гомоніти; шляхом тлумачення значень слів: бразолійний — темно-синій. Тут Куліш виступає як витончений знавець мови, кваліфікований філолог. Він сміється з незнання витоків своєї мови і з суржику, який вкладає у уста тьоті Моті: «Дивлюсь — не «Харьков», а «Харків»! Нащо, питаюсь, навіщо ви нам іспортілі город?»

Але найбільшого комізму досягає автор у сцені уроку Мина з учителькою. З допомогою фонетичної транскрипції (вимова звуку «г» в українській та російській мовах) Куліш хоче показати, як людина пнеється досягнути те, чого вона не розуміє і не може збагнути, навіть не може вимовити. Тут драматург використовує, як і Мольєр, цікавий прийом: паралельний урок з обох мов. Причому комічні обидві ситуації.

Мина Мазайло вирішує не тільки зректися мови, він хоче змінити своє прізвище, дане йому з діда-прадіда, на більш милозвучне. Письменник комічно змальовує вибір прізвища шляхом суфіксації: **Мазайлович, Мазайловський, Мазайленко**. Нарешті Мазайло зупиняється на **Мазеніні**. Автор, сміючись із Мина, утверджує словами Мокія оригінальність і колоритність українських прізвищ, порівнюючи їх з німецькими та французькими. Навколо прізвищ та імен точиться багато суперечок. Суто українські прізвища у двох комсомольців — Губа і Тертика, стає Розсохою Уля Розсохіна. Рина — це скорочене від Мокрина. Дядько Тарас звертається до знаменитих козацьких імен. Наводяться результати славнозвісної заміни деяких єврейських та українських прізвищ. Мріє додати корінь Квач до свого прізвища Мокій.

У п'єсу вводиться цікава форма дискусії. У 20-х роках дискусії були дуже поширеними, часто вони виливалися на сторінки газет. Дискусія виявила глибокі протиріччя у ставленні до народу, до проблеми українізації, до української мови. Найбільше вболівають за мову та долю українського народу Мокій і дядько Тарас. Дядько Тарас виступає проти іншомовних слів, він глибоко вивчає історію мови, історію свого народу. Мокій переживає за роз'єднання українців, згадує часи гоніння на мову, виступає за національні традиції. Комсомольці хочуть замінити національну культуру інтернаціональною. Але врешті-решт і вони стають на бік Мокія. Чомусь вагається дядько Тарас, і дискусія припиняється. Тимчасова перемога на боці Мина Мазайла. І ось нарешті очікуване здійснилося: Мина став Мазеніні. Він експериментує, створюючи різні мовні ситуації, де вживається його нове прізвище, милується ним. Але автор не хоче, щоб він був переможцем. І, як у Гоголя з'являється справжній ревізор, Мину знімають з роботи за опір українізації. В останній дії паралельні репліки персонажів так нагадують нам діалог між Клеонтом і Люсьєль, Ков'єлем і Ніколь.

У п'єсі багато місця відводиться поезії, згадуються українські пісні, народний фольклор. Це дає можливість автору розкрити самобутність українців, красу рідної мови. Саме у словах Мокія звучить гімн українській мові, «забутій й розбитій», але «багатій і прекрасній». Він з гордістю говорить: «Я — українець!»

Складання порівняльної таблиці.

Аспекти зіставлення	«Міщанин-шляхтич»	«Мина Мазайло»
Назва	показує намагання стати вище за станом, зречення свого роду, плазування буржуазії перед дворянством	нагадує українцям про збереження людської гідності, національної пам'яті, про необхідність з честю носити українське ім'я, пишатися своїм народом, своєю культурою
Тема	схибленість пана Журдена на шляхетності; критика аристократії; викриття рабського поклоніння буржуазії перед панівним класом	пробудження моральної і національної свідомості; духовна деградація людини в процесі відмови від усього національного
Ставлення автора до мови рідного народу	комічне змалювання вигаданої турецької, суміші турецько-французької мови як засіб привернути увагу до своєї мови, своєї культури	українська мова — духовна пам'ять народу, засіб пробудження національної свідомості, людської гідності, засіб збереження незалежності
Результати експериментів у п'єсах	експеримент перетворення пана Журдена на шляхтича завершується невдало, бо його міщанська природа бере верх, до того ж сумнівними є й ідеали аристократії, до якої він хоче належати	у п'єсі тривають експерименти: 1) соціальний — на- сильницька «українізація», шовіністична позиція Росії щодо українців, політичне маніпулювання свідомістю народу, що призводить до духовного зубожіння людей; 2) моральний — Уля повинна закохати в себе Мокія і умовити його не заважати батькові у зміні прізвища, але

		під впливом Мокія сама закохується в нього, а також в українську мову, тобто відбувається процес пробудження національної свідомості
Мовні засоби створення комічного	засоби комічного на фонетичному, словотворчому та граматичному рівнях; вживання грубих слів та зворотів як засіб характеристики персонажів	контрастне зображення позитивного і негативного у ставленні до мови; мовні засоби комічного на лексичному, фонетичному та словотворчому рівнях
Жанр	комедія-балет, класицистична комедія із елементами народного фарсу, античної комедії та комедій доби Відродження; жанр сприяє показу духовної обмеженості Журдена, прагнення за будь-яких обставин стати шляхтичем	соціально-політична комедія з елементами «філологічного водевілю» (двомовність — це естетичний ключ до п'єси). Куліш показує прагнення духовно обмежених Мазайл стати радянськими шляхтичами

Підсумки уроку.

Обидві комедії, як ми бачимо, мають багато спільного, незважаючи на те, що були написані у різні часи і належать до культурної спадщини різних народів. Куліш застосовує мовні прийоми створення комічного, як і Мольєр. Змальовуючи духовно бідних Журдена та Мазайла, драматурги вдаються до фонетичних, словотворчих та граматичних штудій. Спільними є назви комедій, які критикують зречення свого роду, намагання стати шляхтичем і разом з тим утверджують самотність і колоритність рідної мови.

Обидві п'єси схожі за тематикою та жанром, хоча твір Куліша вирішує сучасні проблеми. Тема духовної деградації людини, зубожіння нації, втрата національної свідомості, любов до рідної мови, традицій свого народу, його культурних надбань — це ті вічні цінності, що завжди цікавили й цікавлять справжніх митців, до яких належить французький класик Мольєр та український драматург Куліш.

Домашнє завдання. 1) Скласти план порівняльної характеристики образів Журдена та Мини Мазайла. 2) Написати твір на тему: «Мова сучасних журденів».

Галина Козуб

кандидат філологічних наук

Полтава